

Distinguishing the political approach from the philosophical approach to the concept of westernization in the thought of Al-Ahmad and Shaygan

Mohammad Nezhad Iran¹, Rozhan Hesam Ghazi²

1. Responsible author; Doctorate in Political Science, Islamic Azad University, Research Sciences Unit, Tehran, Iran. Email: ir_1400@yahoo.com
2. Assistant Professor, Political Science Department, Rabat Karim Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: Rhesam189@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received:
Received in revised form:
Accepted:
Published online:

Keywords:

Westernization,
Jalal Al-Ahmad,
Dariush Shaygan,
modernity,
tradition

ABSTRACT

This research aims to compare the concept of Westernization in the intellectual literature of Iranian intellectuals in the case of Dariush Shaygan and Jalal Al-Ahmad in order to understand the root of the differences in their views, and in it, while analyzing the attitude of Al-Ahmad and Shaygan to this concept, the two different political and philosophical approaches that govern Iran's intellectuals in the face of the dominance of western culture and civilization on the Iranian society should be explained and their strategies to get rid of this situation should be evaluated and compared. Analytical-comparative method has been considered in this research, and by applying it, it has been tried to analyze the concept of westernization in the intellectual literature of these two intellectuals and examine the relationship between their intellectual origins and intellectual literature and the basic distinction between them. The main finding of this research indicates that the main difference between the concept of Westernization of Al-Ahmad and Shaygan's thought is rooted in their different philosophical and political approach in examining the relationship between modern western civilization and non-European civilizations. The general result shows that Al-Ahmad's political and economic approach has led to the post-colonial use of the concept of Westernization, while Shaygan's philosophical view, which is based on the ontological critique of modernity, has led his views to post-modern attitudes.

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/0000000000000000000000>

Publisher: University of Tehran Press.

1. Introduction

Westernization was raised at a time when the issue of Iran's confrontation with the West and, in general, the issue of modernity was one of the prominent issues of Iranian society. (Qaysari, 2004: 145-146) The concept of Westernization was one of the most important theoretical achievements of Iranian intellectuals, which was influential in the field of Iranian thought and culture for decades, and the remarkable point was the distinctions of this concept in the literature of different intellectuals who analyzed intellectualism. And the cultural situation and the relationship of Iranian society with modernity around this concept.

Jalal Al-Ahmed and Dariush Shaygan are two examples of important figures of Iranian intellectuals whose views on the concept of Westernization and the relationship between Iranian society and Western modernity cannot be ignored. Although both of them borrowed this concept from Ahmed Fardid. But their attitude in this regard was completely different.

The main question of the current research is that what is the main difference between the concept of westernization in the thought of Al-Ahmad and Shaygan? The main hypothesis of this research is based on the fact that Al-Ahmed uses the concept of Westernization in its political meaning and in response to the political and economic domination of the colonial powers of the West, while Shaygan uses the concept of Westernization in describing the ontological domination of European modernity over non-European (Eastern) societies and The destruction of its spiritual heritage is used.

2. Methodology

The method used in this research is the comparative method, which is one of the common methods in the human sciences, which overcomes the basic problems and bottlenecks related to the problem of essentialism and the adaptation of social and human phenomena in all cultures and religions in order to clarify the dimensions The studied phenomenon provides the possibility of criticizing and judging it again; And it opens the way for dialogue and interaction between cultures. Currently, in the humanities and social sciences, the comparative method is based on activating and fluidizing the mind of human history, and it is considered one of the common and basic intellectual methods: "This method is basically based on the philosophy that the truth in the whole world, history, Society and nature are manifested. Therefore, in order to move towards the truth, we must confront each other with the historical data of the human mind in a floating form so that new points can emerge. In this way, the comparative method is one of the ways to generate new mental data and advance human society in the future. This method can continuously pose problems for the future and generate new subjective data. (Sadeghi Shahpar, 2008: 77-76)

3. Findings

Al-Ahmad tries to present the consequences and damages of this situation to his audience as a serious warning and a basic threat. Westernization is a negative concept in his intellectual literature, which is a sign of a kind of disease in our life and culture, and the suffix "Westernization" in it indicates its pathological nature, in other words, it has

originality and is hidden from the essence that was on this side; Basically, our past culture has become ill due to this connection. (Ashuri, 1997: 135-134)

Shaygan's criticism of the non-existent foundations of Western civilization does not mean negating the capabilities of this civilization, and he considers Western culture to be the most dynamic, innovative and at the same time the most tragic human culture. (Shaygan, 1994: 37) But what is important in Shaygan's view of the West is the relationship between Western and Eastern civilizations. For him, this relationship is a kind of passive intellectual, cultural and civilizational imitation and submission of the Eastern societies, which has been unconsciously established and has put the Eastern societies in a situation that Shaygan calls "Westernization". This situation means ignorance towards the West, i.e. lack of familiarity with the dominant elements of thought, which is ultimately the most dominant and aggressive way of worldview in the world. (Shaygan, 1977: 51)

4. Discussion and conclusion

A comparative study of the views of Shaygan and Al-Ahmad on the concept of Westernization shows that the main difference in the views of these intellectuals is in the way this concept is used. Al-Ahmad uses this concept in its political meaning and in response to the political and economic dominance of the colonial powers, while for the proponents of this concept, it represents the ontological dominance of Western modernity over Eastern societies and the destruction of spirituality as a central element of the culture of these societies.

The difference in their application is rooted in the difference in their approach. Al-Ahmad is basically a political intellectual with a Marxist intellectual background, for whom the element of politics and economics and the subject of colonialism and imperialism are of great importance as the main indicator of the distinction between Western and Eastern societies. While Shaygan is a thinker who grew up in the context of philosophical literature and basically his approach to various categories, especially the relationship between East and West, is also philosophical and naturally the ontological nature of civilization and culture is considered a priority for him. In his view, the nature of politics and economy is considered a function of the ontological foundations of societies. This distinction can be seen in the intellectual literature as well as in their target audience. Al-Ahmad, due to the general nature of his literary policy, has a journalistic and superficial, popular and popular literature, while the language of Shaygan is philosophical and deep and has complex philosophical and cultural references, which is suitable for specific audiences.

References

Ashuri, Dariush (1997). *Us and modernity*. Tehran: Sarat.

Sadeghi Shahpar, Ali. (2008). Methodology of comparative mysticism. *Adyan Specialized Research Quarterly*, 2(4), autumn and winter season.

Shaygan, Dariush (1977). *Mental idols and eternal memories*. Tehran: Amirkabir.

مقاله آماده انتشار

Shaygan, Dariush (1994). Henry Carbone: Horizons of Iranian Islamic Spiritual Thought. Translated by Bagher Parham. Tehran: Farzan Rooz.

تمایز رویکرد سیاسی با رویکرد فلسفی به مفهوم غرب‌زدگی در اندیشه آل احمد و شایگان

محمد نژادایران^۱ | روژان حسام قاضی^۲

۱. نویسنده مسئول؛ دکتری تخصصی علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران. رایانامه: ir_1400@yahoo.com
۲. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد رباط کریم، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: Rhesam189@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	این پژوهش باهدف بررسی مقایسه‌ای مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری روشنفکران ایرانی به‌صورت موردی داریوش شایگان و جلال آل احمد برای فهم ریشه تمایزات دیدگاه‌های آنها انجام و در آن سعی شده تا ضمن تحلیل نگرش آل احمد و شایگان به این مفهوم دو رویکرد متفاوت سیاسی و فلسفی حاکم بر نگرش روشنفکران ایران در مواجهه با سیطره فرهنگ و تمدن غربی بر جامعه ایرانی تبیین و راهکارهای آنها برای رهایی از این وضعیت مورد ارزیابی و مقایسه قرار گیرد. روش تحلیلی - مقایسه‌ای در این پژوهش موردتوجه بوده که با به‌کارگیری آن سعی شده ضمن تحلیل مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری این دو روشنفکر و بررسی نسبت خاستگاه فکری آنها با ادبیات فکری و تمایز اساسی میان آنها مورد بررسی قرار گیرد. یافته اصلی این پژوهش نشانگر آن است که تمایز اصلی مفهوم غرب‌زدگی اندیشه آل احمد و شایگان ریشه در رویکرد متفاوت فلسفی و سیاسی آنها در بررسی نسبت میان تمدن مدرن غربی با فرهنگ و تمدن‌های غیراروپایی است. نتیجه کلی نشان می‌دهد که رویکرد سیاسی و اقتصادی آل احمد منجر به استفاده پساستعماری مفهوم غرب‌زدگی شده درحالی که نگاه فلسفی شایگان که مبتنی بر نقد هستی‌شناختی مدرنیته است دیدگاه‌های وی را به‌سوی نگرش‌های پسامدرن سوق داده است.
تاریخ دریافت:	
تاریخ بازنگری:	
تاریخ پذیرش:	
تاریخ انتشار:	
کلیدواژه‌ها: غرب‌زدگی، جلال آل احمد، داریوش شایگان، مدرنیته ، سنت	

DOI: <http://doi.org/00000000000000000000000000000000>

© نویسندگان
<http://www.jstmt.ut.ac.ir>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه و بیان مسئله

مدرنیته پدیده مهمی بود که حیات انسان را در سراسر جهان متحول ساخته است. پدیده‌ای که ابتدا در اروپا شکل گرفت و سپس به یک رخداد فراگیر برای حیات بشری مبدل شد. بی‌شک نمی‌توان اهمیت مواجهه با مدرنیته و پیامدهای آن را در تاریخ معاصر ایران نادیده گرفت. شاید بتوان برخورد ایران با تمدن غرب را بعد از برخورد با اسلام مهم‌ترین پدیده فرهنگی تاریخ ایران دانست. (بهنام، ۱۳۵۷: ۱۴) مدرنیته برای جوامع غیراروپایی به شکل متفاوتی با جوامع اروپایی تجربه شد. اگر این پدیده از دل فرهنگ و سنت اروپایی و طی یک فرایند چندصدساله تحقق پیدا کرد برای جوامعی نظیر جامعه ما مهمانی ناخوانده و ناشناس بود که مناسبات زندگی فردی و جمعی ما را یکسره دگرگون ساخت. تجربه‌ای که با گذر زمان بر پیچیدگی‌های ابعاد و تعارضات درونی آن افزوده شده است.

تجربه مدرنیته در ایران عصر پهلوی دوم و پس از کودتای ۲۸ مرداد، حکایت جامعه‌ای است که در شرایط متعارض قرار گرفته بود؛ از طرفی میل بسیار به ترقی مادی داشت و از طرف دیگر، دل مشغله از بین رفتن اصلت ملی، اخلاقی و فرهنگی خود بود. (میرسپاسی، ۱۳۸۴: ۳۷) آمریت پهلوی به‌رغم آن که یک ساختار به‌شدت سنتی داشت، نوعی گفت‌وگو به‌ظاهر مدرن غربی را پیش گرفت تا از طریق گسترش نمادها و نشانه‌های غربی گاه حتی در شکل افراطی، خود را مؤسس مدرنیزاسیون ایران معرفی نماید. (فکوهی، ۱۳۸۳: ۹۰)

غرب‌زدگی در زمانه‌ای مطرح شد که مسئله رویارویی ایران با غرب و به‌طور کلی موضوع تجدد از موضوعات مطرح جامعه ایرانی بود. (قیصری، ۱۳۸۳: ۱۴۶-۱۴۵) ارتباط با جامعه غربی یک نوع منازعه درونی، در روشنفکر ایرانی ایجاد کرد؛ چراکه از یک طرف به جامعه صنعتی که رویکرد سیاسی و اجتماعی‌اش درمان استبداد است نیاز دارد و همین دانش غربی هم موجب رشد کشور می‌تواند باشد؛ و از طرف دیگر، یک مسلمان می‌باشد و به مملکتش عشق می‌ورزد و در این میان مستأصل شده است. (بهنام، ۱۳۵۷: ۸۹-۸۸) تجددگرایی و تجددستیزی واکنش‌های طبیعی بود که تاریخ روشنفکری ایرانی را نمی‌توان از آن جدا دانست.

مفهوم غرب‌زدگی یکی از مهم‌ترین دستاوردهای نظری روشنفکران ایرانی بود که طی دهه‌ها در حوزه فکر و فرهنگ ایرانی اثرگذار بود و نکته قابل توجه تمایزات این مفهوم در ادبیات روشنفکران مختلفی بود که حول این مفهوم به تحلیل وضعیت فکری و فرهنگی و نسبت جامعه ایرانی با مدرنیته می‌پرداختند. جلال آل‌احمد و داریوش شایگان دو نمونه از چهره‌های مهم روشنفکری ایرانی هستند که دیدگاه‌های آنها در خصوص مفهوم غرب‌زدگی و نسبت جامعه ایرانی با مدرنیته غربی را نمی‌توان نادیده گرفت. با آنکه هر دو آنها این مفهوم را از احمد فردید وام‌گرفته بودند؛ ولی نگرش آنها در این خصوص کاملاً متفاوت بود.

پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که تفاوت اصلی جایگاه مفهوم غرب‌زدگی در اندیشه آل‌احمد و شایگان چیست؟ فرضیه اصلی این پژوهش مبتنی بر این است که آل‌احمد مفهوم غرب‌زدگی را در معنای سیاسی آن و در واکنش به سیطره سیاسی و اقتصادی قدرت‌های استعماری غرب به کار می‌گیرد، درحالی‌که شایگان مفهوم غرب‌زدگی را در توصیف سیطره هستی‌شناختی مدرنیته اروپایی بر جوامع غیراروپایی (شرقی) و تخریب میراث معنوی آن مورد استفاده قرار می‌دهد.

۲- ادبیات و پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی که تاکنون در مورد درباره مفهوم «غرب‌زدگی» در ادبیات فکری آل‌احمد و شایگان انجام شده کمتر جنبه مقایسه‌ای داشته و بیشتر به توصیف و تحلیل و نقد آنها به‌صورت مستقل پرداخته است. اما در برخی از این آثار دیدگاه‌های هر دو متفکر به‌صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. به‌عنوان نمونه می‌توان به دیدگاه‌های مهرزاد بروجردی، محمد منصور هاشمی، علی میرسپاسی و افشین متین عسگری اشاره کرد که به بررسی دیدگاه‌های این دو روشنفکر ایرانی در خصوص غرب و غرب‌زدگی پرداخته‌اند.

مهرزاد بروجردی در کتاب «روشنفکران ایرانی و غرب» سعی دارد در قالب یک پروژه واحد و با به‌کارگیری رویکرد فوکویی به نقد دیدگاه‌های انتقادی روشنفکرانی ایرانی به غرب پرداخته و آن را نوعی واکنش سطحی در بستر شرق‌شناسی وارونه می‌داند. وی دیدگاه آل احمد درباره غربزدگی را نوشته جسورانه می‌داند که منجر به یک رویکرد انتقادی از فعالیت صدساله روشنفکری تجددخواه ایرانی می‌باشد و یک جایگزین بومی‌گرایانه بر محور هویت ملی و قومی ارائه نمود. در ضمن وی باتوجه‌به مذهب به‌عنوان عاملی در مقابل غربزدگی یکبار دیگر راه همراهی میان روشنفکران و روحانیون سنتی را فراهم ساخت. (بروجردی، ۱۳۷۷: ۱۲۲-۱۰۷) داریوش شایگان اما برای بروجردی فیلسوفی آزاداندیش است که با فلسفه غرب و میراث معنوی شرق به‌خوبی آشنایی دارد. وی با مرور سیر تغییرات فکری شایگان، تحول نظام مفهومی او را نمایشگر دگردیسی گفتمان شرق‌شناسی وارونه می‌داند؛ هر چند که بروجردی دیدگاه‌های نخستین شایگان در خصوص تلقی اسلام به‌عنوان سرچشمه آغازین هویت ایرانی را با آل احمد قابل‌مقایسه می‌داند. (بروجردی، ۱۳۷۷: ۲۳۱-۲۲۱)

یکی دیگر از کسانی که به بررسی رویکرد آل احمد و شایگان در خصوص مباحث مرتبط با موضوع غربزدگی در اندیشه آنها با محوریت دیدگاه‌های فریدد درباره غرب و غربزدگی می‌پردازد محمد منصور هاشمی در کتاب «هویت اندیشان و میراث فکری احمد فریدد» است. وی در فصلی از این کتاب با عنوان «ارزیابی شتاب‌زده» سعی دارد تا نوشته‌های آل احمد را به‌عنوان اولین و معروف‌ترین موقف اندیشه فریدد معرفی کند. به‌زعم وی آل احمد با وجود صداقت، شجاعت و دردمندی در طرح موضوع غربزدگی فاقد پشتوانه فکری و ذهن منطقی و روحیه علمی لازم است. (هاشمی، ۱۳۸۳: ۱۶۸-۱۴۷)

علی میرسپاسی در آثار مختلف خود مفهوم غربزدگی را در اندیشه روشنفکران ایرانی نقد می‌کند و آن را اندیشه‌ای کل‌نگر، کاملاً انتزاعی و ناآشنا می‌داند که جلوه‌ای از فریدیسم قلمداد می‌شود. به اعتقاد وی روشنفکران این دوره تحت عنوان نقد پدیده غربزدگی به‌نقد فرهنگ سیاسی سکولار که منجر به نفی هویت اسلامی جامعه ایران شده بود پرداختند و نمونه بارز آن در آثار آل احمد به‌خوبی قابل مشاهده است. به‌زعم وی نقد آل احمد از فرهنگ سیاسی سکولار به دلیل نادیده‌گرفتن فرهنگ اسلامی ایران بود. (Mirsepassi, 2017: 50) در نگاه وی کتاب «غربزدگی» آل احمد نوعی کوچک‌انگاری مدرنیزاسیون و نقد همه صورت‌های زندگی مدرن در جامعه ایرانی حال حاضر می‌باشد. میرسپاسی هم معتقد است که شایگان در نقد غربزدگی، اندیشه ماوراءالطبیعه را چنان با رویکرد سنتی معنوی در مناطق غیرغربی پیوند می‌دهد که گویی آنها در جریانی پیوسته، همراه هم‌زیست مشترک داشته‌اند. (میرسپاسی، ۱۳۸۶: ۷۰-۵۶)

افشین متین عسگری از دیگر کسانی است که به بحث‌های آل احمد و شایگان درباره جدال‌های فرهنگی غرب‌ستیزانه می‌پردازد. وی غربزدگی آل احمد را مرثیه‌پر خواننده‌ای می‌داند که با هیچ‌الگوی فلسفی یا ایدئولوژیکی مطابقت ندارد. اما ویژگی اصلی آن نقد مدرنیته بود که از تمرکز مارکسیستی آن بر استعمار و امپریالیسم به‌سوی نقد سلطه فن‌سالارانه اروپایی کشاند که در آن رویارویی شخصیت ایرانی را با غرب در طول تاریخ توصیف می‌کند. (Matin-Asgari, 2017: 174-189) وی برداشت شایگان از نسبت جامعه ایرانی با مدرنیته را هوشمندانه‌ترین برداشت حلقه نصر و کربن می‌داند که در آن واکنش‌های روشنفکران آسیایی به مدرنیته اروپایی تهمی و توهمی و برنامه‌های بازگشت به فرهنگ بومی را شکست‌خورده می‌داند. (Matin-Asgari, 2017: 214-216)

بیژن عبدالکریمی در مقاله‌ای تحت عنوان جلال آل احمد، غرب زدگی و ضرورت بازگشت در صدد است تا دریافت جلال آل احمد از معنا و مفهوم «غرب و غرب زدگی»، تلقی او از علل و ریشه‌های پدیدار تاریخی غرب زدگی و نیز فهم وی از سنت و دلایل ضرورت بازگشت به سنت را، که نقشی اساسی در شکل‌گیری فضای ذهنی (پارادایم) تفکر اجتماعی ما ایرانیان در دوره معاصر ایفا کرده‌اند، به خصوص در قیاس با بصیرت‌های بنیادین متفکر معاصر، سید احمد فریدد، مورد نقد و بررسی قرار دهد. پارادایمی که پس از گذشت حدود نیم قرن از زمان ظهور آن بر ذهن و اندیشه و فضای اجتماعی جامعه ایرانیان غلبه دارد. (عبدالکریمی، ۱۳۸۹)

در مقاله دیگری تحت عنوان غرب‌زدگی جلال آل احمد نقدی بر مدرنیسم سطحی و مدرنیزاسیون وابسته عصر نوشته محمد نژادایران و روژان حسام قاضی تلاش شده زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی شکل‌گیری مفهوم غرب‌زدگی در اندیشه آل احمد مورد توجه قرار گیرد و اینکه آل احمد نقدهای قابل توجهی به مدرنیزاسیون وابسته و مدرنیسم سطحی عصر پهلوی مطرح کرد؛ اگرچه در طرح یک ایده جایگزین برای برون‌رفت از وضعیت غرب‌زدگی ناتوان بود و در نهایت با ارائه راهکارهای سیاسی برای تقویت مذهب و روحانیت به‌عنوان یک نیروی اجتماعی سنتی زمینه‌ساز شکل‌گیری نوعی غرب‌ستیزی سیاسی برآمده از تجددستیزی فرهنگی شد. (نژاد ایران و حسام قاضی، ۱۴۰۱: ۱۶۹-۱۹۱)

به طور کل نقطه متمایز مقاله مذکور در مقایسه با آثار اشاره شده در این است که در این مقاله با رویکرد مقایسه‌ای به بررسی نگاه جلال آل احمد و شایگان به مفهوم غرب‌زدگی پرداخته شده است، بنابراین رویکرد جلال آل احمد به غرب‌زدگی را در قلب پسااستعماری بررسی کرده که منجر به سیاسی شدن این رویکرد گشته است اما در رویکرد فلسفی شایگان رابطه سیاسی و اقتصادی غرب و شرق از اهمیت ثانویه برخوردار بوده و غرب‌زدگی نتیجه ماهیت متفاوت غرب مدرن مبتنی بر نقد هستی‌شناختی مدرنیته است.

۳- چارچوب مفهومی و روش‌شناسی

روش مورد استفاده در این پژوهش روش مقایسه‌ای - تطبیقی می‌باشد که یکی از روش‌های متداول در علوم انسانی می‌باشد که با گذر از مشکلات و تنگناهای اساسی در ارتباط با مسئله ذات‌گرایی و تطبیق پدیده‌های اجتماعی و انسانی در تمام فرهنگ‌ها و ادیان جهت روشن کردن ابعاد پدیده مورد مطالعه، امکان نقد و داوری دوباره آن را فراهم می‌نماید؛ و راه را برای گفتگو و تعامل میان فرهنگ‌ها باز می‌کند. در حال حاضر در علوم انسانی و اجتماعی روش تطبیقی مبتنی بر فعال و سیال نمودن ذهن تاریخ بشری است، و یکی از روش‌های فکری رایج و اساسی به شمار می‌رود: «این روش اساساً بر این فلسفه مبتنی است که حقیقت در کل جهان، تاریخ، جامعه و طبیعت متجلی است. از این رو برای حرکت به سوی حقیقت ناگزیر باید به صورت شناور داده تاریخی ذهن بشر را با همدیگر مواجه سازیم تا امکان پیدایش نکته‌های جدید فراهم شود.» (صادقی شهپر، ۱۳۸۷: ۷۷-۷۶) به نظر گلدستون «نظریه‌های عمومی انقلاب توان درک تفاوت‌ها را ندارد. بنابراین پژوهشگران برای بررسی ریشه‌های انقلاب‌ها توجه خود را از نظریه‌های عمومی خشونت سیاسی به مطالعات تاریخی و تطبیقی در خصوص ساختار انواع متفاوت دولت‌ها، و روابط کشاورزی معطوف نمایند.» (گلدستون، ۱۳۸۵: ۲۰)

در واقع با توجه به این سطح تحلیل این تعریف بازتاب سنت‌هایی چون تحلیل بین فرهنگی در حوزه انسان‌شناسی و مردم‌شناسی، تحلیل بین جامعه‌شناسی، تحلیل بین کشوری در علوم سیاسی، تحلیل تاریخی تطبیقی در علم تاریخ، تحلیل روانشناسی تطبیقی در حوزه روان‌شناسی را در بر گرفته است. «در روش تطبیقی، هدف اصلی تبیین واقعیت‌های کلان است. مقایسه و تطبیق حائز نقش و جایگاه محوری در همه علوم تاریخی کلان از جمله جامعه‌شناسی است، علومی که موضوعات اصلی مطالعه آن‌ها ساختارهایی بسیار پیچیده متفاوت و نوظهورند که دارای ویژگی‌های مشترک و جنبه و ابعاد منحصر به فردند. در این علوم، برای درک هر ساختار باید آن را با مقولات و الگوهای آرمانی، سنخی رده‌ای و یا با ساختارهای دیگر مقایسه کرد.» (نوذری، ۱۳۸۷: ۲۳۸)

مهم‌ترین موضوع در رهیافت مقایسه‌ای مشخص نمودن موارد مشابه و متفاوت در موضوع مورد مطالعه است. در این پژوهش ضمن توجه به زمینه مشترک این مقایسه که شرایط زمانی این دو روشنفکر است که تقریباً دیدگاه‌های هر دو آنها درباره موضوع غرب‌زدگی به دوران پهلوی دوم تعلق دارد. تلاش شده تا نقاط افتراق و ریشه تفاوت دیدگاه آنها در این خصوص بررسی و تحلیل شود. نیچه یکی از نخستین و مهم‌ترین منتقدین مدرنیته با نقد نظام ارزشی مدرنیته آن را نشانه انحطاط انسان برتر می‌دانست و به‌صراحت اعلام می‌کرد که: «همگانی‌ترین نشانه این عصر از زمان مدرن: آدم در نظر خویش قدرت خود را به وضعی باورنکردنی از دست داده است. از زمانی دراز دیگر قهرمان عالم وجود نیست.» (نیچه، ۱۳۷۶: ۷۰) ایرانیان نیچه واکنشی به ایده یکسان‌ساز برابری

انسان مدرن بود که جزء آرمان‌های انسان‌شناسی مدرنیته به حساب می‌آید؛ درحالی‌که نیچه آن را عامل تقلیل خصلت‌های برتر و نبوغ انسانی می‌دانست.

نیچه انسان‌گرایی مدرن را دنباله این تصور مسیحی می‌دانست که انسان را به وجوه ذهنی و روحی تقلیل داده و وجوه جسمانی و غریزی انسان را نادیده گرفته است. به اعتقاد وی مسیحیت آدمی را تنها در روح درک می‌کند و اراده را از وی می‌گیرد و به انسان این امکان را نمی‌دهد تا حواس خود متمرکز در زمین سازد (نیچه، ۱۳۵۲: ۴۱). نیچه مفهوم سوژه مدرن را برآیند سنت متافیزیک افلاطونی و اخلاق مسیحی تلقی می‌کند که دستاوردی جز بی‌ارزش کردن زندگی طبیعی انسان از طریق فراقنی متافیزیکی جهان ماورای محسوسات ندارد (Babich, 1994: 188).

منتقد مهم دیگری که با الهام رویکرد نیچه به نقد مدرنیته پرداخت هایدگر بود. نقد وی به نیست‌انگاری فرهنگ مدرن با آنکه با الهام از انگاره‌های نیچه‌ای شکل گرفته است؛ اما به دلیل آنکه بر هستی‌شناسی تمدن مدرن استوار است و از رویکردهای روان‌شناختی و تاریخ طبیعی فراتر می‌رود به مراتب بنیادی‌تر و عمیق‌تر است. به زعم هایدگر انسان مدرن از دامن یک بحران، به سوی بحران دیگری حرکت کرده که منجر به پوشیدگی هستی است و به همین دلیل هم هایدگر عصر مدرن را عصر فراموشی هستی می‌داند. (Heidegger, 1962: 2-30)

هایدگر معتقد است یکی دیگر از دستاوردهای مدرنیته که در حذف هستی و غفلت‌آفرینی نسبت به آن نقش منحصر به فردی دارد سیطره ابزارگرایی تکنولوژیک است. او به سادگی مسئله تکنولوژی را به اشیا محدود نمی‌کند، بلکه نشان می‌دهد، مسئله تکنولوژی پیوند نزدیکی با انسان دارد. (Campbell, 2011: 13)

بحث پیرامون بحران ارزشی و خلأ معنایی جهان مدرن حتی در آثار حامیان رادیکال مدرنیته هم به چشم می‌خورد. مارشال برمن معتقد است که «انسان مدرن، خود را در غیبت و خلأ عظیم ارزش‌ها، و در عین حال در متن فراوانی عظیم امکانات می‌بیند.» (برمن، ۱۳۷۹: ۲۳) بی‌شک مدرنیته وضعیتی را در اروپا و حتی سراسر جهان ایجاد کرد که ضمن فروپاشی یا تضعیف نظم سنتی جوامع پیشامدرن وضعیت تازه‌ای در این جوامع ایجاد کرد که در بسیاری از جوامع غیراروپایی منجر به شکل‌گیری واکنش‌های مختلفی شد. برخی از این واکنش‌های به شکل بنیادین و رادیکال منجر به غرب‌ستیزی یا مدرنیته‌ستیزی شد. نمونه بارز آن فرانتیس فانون بود که به صراحت اعلام کرد: «اقدامات غربی، ویژگی غربی، سبک غربی از این پس نباید ما را فریب دهد و به سنگلاخ‌ها سخت سوق دهد. این خواست را داشته باشیم که از غرب تقلید نکنیم. قدم‌هایمان را در مسیری نو بگذاریم و ذهنمان را در مسیری تازه به کار اندازیم و تلاش کنیم تا یک انسان کلی بسازیم؛ یعنی آن چیزی را که غرب از ساختش درمانده شده است!» (فانون، ۱۳۶۱: ۱۰-۹)

بی‌شک نظریه «غرب‌زدگی» مهم‌ترین نظریه در واکنش به مواجهه ایرانیان با مدرنیته در تاریخ معاصر ایران تلقی می‌شود. فردید مفهوم «غرب‌زدگی» را که سپس توسط جلال آل احمد در کتاب معروف غرب‌زدگی‌اش رایج شد، ابداع کرد و پس از انقلاب ۱۹۷۹ ایران، در زمره آموزه‌های ایدئولوژیک اصلی حکومت جدید اسلامی ایران قرار گرفت. از جمله افراد متأثر از اندیشه او می‌توان به «نظریه پرداز سینمای اسلامی» مرتضی آوینی و رئیس‌جمهور سابق محافظه کار احمدی‌نژاد نیز اشاره کرد. (Rajaei, 2010: 181) این مفهوم در اندیشه فردید از عمق فلسفی زیادی برخوردار بود. او با الهام از نقد هایدگر به تاریخ ماوراءالطبیعه اروپایی صورت نوعی غرب به معنای تاریخی آن را برتری‌طلبی و سلطه‌گری می‌دانست که همواره با نفی حق و حقیقت همپوشانی دارد. (معارف، ۱۳۸۰: ۴۲۴) و غرب‌زدگی را مترادف با خود بنیادی عقل انسانی و مرجعیت آن در نسبت با خداوند و جهان می‌دانست. (فردید، ۱۳۹۵: ۲۱)

دیدگاه‌های آل احمد درباره مفهوم غرب‌زدگی نخستین بار در کتاب «غرب‌زدگی» وی مطرح شد. این اثر آغاز دوره‌ای جدید در زندگی و اوج تحول فکری وی تلقی می‌شود. در آثار بعدی او شاهد تکرار مضامین غرب‌زدگی در حوزه‌های متنوع فرهنگی و اجتماعی از نگاه وی هستیم، اما هیچ یک از آثار او اهمیت و جایگاه این اثر مهم را پیدا نمی‌کند. برخی کتاب «غرب‌زدگی» آل احمد را با مانیفست حزب کمونیست که توسط مارکس و انگلس نوشته شده و یا دوزخیان زمین اثر مشهور فانون قیاس می‌کنند (براهنی، ۱۳۹۳: ۷۳) آل احمد در طرح موضوع غرب‌زدگی به شدت تحت تأثیر فضای تجددستیز حاکم بر روشنفکری آن دوره داشت.

کتاب «غرب‌زدگی» آل احمد تأثیر گسترده‌ای در حوزه فکری و فرهنگی ایران داشت. بی شک وی مروج اصلی این مفهوم در میان اقشار مختلف جامعه ایران بود. البته زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ناشی از مدرنیزاسیون شتاب‌زده و وابسته دوران پهلوی هم بستر مناسبی برای پذیرش این مفهوم در جامعه ایرانی مهیا ساخت. رواج اصطلاح غرب‌زدگی پس از چاپ و نشر کتاب جلال آل احمد می‌بینیم که تمایل و تلاش برای تعریفی جدید از هویت تاریخی و انسانی در ایرانیان ایجاد شده و پرسش‌هایی همچون ما کیستیم و در جهان هستی در کجا قرار داریم برای جامعه ایرانی مطرح شده است. (آشوری، ۱۳۴۷: ۱۶)

آل احمد با تأثیرپذیری از برخی نظرات فردید درباره دیدگاه‌های هایدگری درباره ماهیت ذاتی تکنولوژی، غرب را فراتر از یک ماهیت امپریالیستی قلمداد می‌کند. وی کشورهای غربی را ممالک پیشرفته یا ممالک صنعتی یا ممالک مترقی می‌داند که شامل همه کشورهای می‌شود که قادرند به کمک تکنولوژی، مواد اولیه یا خام را به صورت پیچیده‌تری درآورند و همچون کالایی به بازار ارائه دهند. (آل احمد، ۱۳۷۳: ۱۸)

غرب‌زدگی در نگاه وی یعنی عوارض رابطه خاص اقتصادی (و لاجرم سیاسی) میان این دودسته ممالک شرق و غرب که رابطه دوطرفه یک معامله نیست. یا رابطه دوطرفه یک معاهده، بلکه چیزی است در حدود «رابطه ارباب و بنده». (آل احمد، ۱۳۴۵: ۱۱۷)

غرب‌زدگی برای آل احمد مفهومی فراتر سلطه ماشین است، به باور وی جبر ماشین به دنبال خود، زندگی شهری می‌آورد و این زندگی شهری عواقبی دارد که دنباله‌ای از جداسدن از زمین است. برای اینکه به شهری مهاجرت کنی باید از زمین آباد و اجدادی جدا شوی یا از روستای اربابی گریخته یا از سرگردانی ایل خسته بشوی و بگریزی و این همان اولین پارادوکسی است که حاصل غرب‌زدگی ما است. (آل احمد، ۱۳۵۷ الف: ۴۱)

غرب‌زدگی یک مفهوم منفی در ادبیات فکری وی است که نشان از یک نوع بیماری در زندگی و فرهنگ ما می‌باشد و پسوند «زدگی» در آن حکایت از ماهیت بیمارگونه آن است به عبارت دیگر آن امر اصالت دارد و قایم به ذات است که در این سو بوده؛ یعنی اساساً، فرهنگ گذشته ما، بر اثر این ارتباط بیمار شده است. (آشوری، ۱۳۷۶: ۱۳۵-۱۳۴) آل احمد به صراحت این وضعیت بیمارگونه را چنین توصیف می‌کند: «غرب‌زدگی می‌گویم همچون وب‌زدگی و اگر به مذاق خوشایند نیست بگویم گرم‌زدگی یا سرمازدگی. اما نه. دست کم چیزی است در حدود سن‌زدگی. دیده‌اید که گندم را چطور می‌پوسانند؟ از درون. پوسته سالم بر جاست اما فقط پوست است.» (آل احمد، ۱۳۷۳: ۲۱)

مدرنیزاسیون شتاب‌زده عصر پهلوی که منجر به تحولات ظاهری و سطحی و ناگهانی در جامعه ایرانی شده بود شرایطی را فراهم کرده بود که جامعه ایرانی را دستخوش یک بحران هویت جدی ساخت. فخرالدین شادمان از جمله نخستین روشنفکرانی بود که در کتاب «تسخیر تمدن فرنگی» که در ۱۳۲۶ منتشر کرد و مجموعه مقالاتی که در مجله یغما نگاشت تلاش کرد تا ابتذال و تقلید سطحی از فرهنگ غربی در جامعه ایران عصر خود نقد کند و شادمان پیروزی تمدن فرنگی در ایران آخرین شکست ما می‌دانست. (شادمان، ۱۳۲۶: ۲۳) آل احمد در نقد این وضعیت ظاهری سطحی به شکل جدی‌تری نقد می‌کند او در توصیف این وضعیت به صراحت می‌گوید: «ما شبیه به قومی از خودبیگانه، در لباس و خانه و خوراک و ادب و مطبوعاتمان هستیم و خطرناک‌تر از همه در فرهنگمان. فرنگی‌مآب می‌پروریم.» (آل احمد، ۱۳۷۳: ۶۷) آل احمد در نقد بی‌هویتی و ابتذال فرهنگی افراد غرب‌زده با لحنی تند و ادبیاتی پرخاشگرانه آنها را چنین توصیف می‌کند: «آدم غرب‌زده شخصیت ندارد، چیزی بی‌اصالت، خودش و خانه‌اش و حرف‌هایش،

بوی هیچ‌چیزی را نمی‌دهد، ملغمه‌ای است از انفراد شخصیت و شخصیت خالی از خصیصه، چون تأمین ندارد، تقیه می‌کند و در عین حال که خوش تعارف و خوش برخورد است، به مخاطب خود اطمینان ندارد و چون سوءظن بر روزگار ما مسلط است، هیچ‌وقت دلش را باز نمی‌کند.» (آل‌احمد، ۱۳۷۲: ۴۱۶)

نقد آل‌احمد به وضعیت اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی در تمام آثارش حتی آثار ادبی وی هم به خوبی قابل مشاهده است. در بخش‌هایی از کتاب «مدیر مدرسه»، نویسنده دیدگاه‌های خود در مورد غرب‌زدگی را دربارهٔ معلمان فرنگی‌مآب با واژه‌هایی مانند کراواتی، کت و شلوارهای فرنگی، بریانتین زده و... به تصویر می‌کشد. (آل‌احمد، ۱۳۷۶: ۷۲) وی در توصیف ابتذال مطبوعات و مجلاتی که در آن دوره منتشر می‌شوند به صراحت می‌گوید: «اغلب مجلات هفتگی ما درست به فواحش دوره‌گرد می‌مانند که هفت‌قلم آراسته کنار خیابان پرسه می‌زنند، یک شکلک زیباروی انبانی از کثافت و زشتی و ناهنجاری و بیماری؛ و خوانندگان را چنان تربیت کرده‌اند که جز عکس‌های لخت را نمی‌بینند یا تصاویر فجیع تصادفات آدم‌های مثله شده را.» (آل‌احمد، ۱۳۵۵: ۱۹) به نظر می‌رسد نظریه «غرب‌زدگی» برای آل‌احمد مهم‌ترین و اصلی‌ترین ایده ذهنی وی تلقی می‌شود که در آثار مختلف وی به اشکال گوناگون بیان شده است. کتاب «در خدمت و خیانت روشنفکران» مهم‌ترین اثرش بود که خود آن را نوعی جلد دوم غرب‌زدگی می‌نامید (دهباشی، ۱۳۷۸: ۱۵-۱۶).

۵- مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری شایگان

شایگان متفکری با منابع فکری مختلف و دوره‌ها و سیر تحول فکری خاصی است که موجب شده در بررسی مفاهیم مختلف در ادبیات فکری وی واجد پیچیدگی بیشتری نسبت به سایر متفکران و روشنفکران معاصر ایران باشد. وی در طول حیات فکری خود از متفکران و اندیشمندان زیادی تأثیر پذیرفته است. خود به صراحت می‌گوید «در زندگی دوره‌های گوناگون داشته‌ام، دوره کنونی، و بعد دوره کانتی و سپس تمایلم به ایده‌آلیسم آلمان، هایدگر و مکتب فرانکفورت و بعد شیفتگی‌ام به تفکر فوکو و دلوز.» (شایگان، ۱۳۹۷: ۱۳۴)

نظرات اصلی شایگان درباره مفهوم «غرب‌زدگی» به صورت مفصل در کتاب «آسیا در برابر غرب» که در سال ۱۳۵۶ منتشر شده مطرح می‌گردد. فهم درست مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری وی مستلزم شناخت رویکرد وی به مفهوم غرب به عنوان بستر پیدایش و بسط مدرنیته و نسبت آن با تمدن‌های و میراث فرهنگی شرق است. شایگان در دوره نخست حیات فکری خود در نقد مدرنیته رویکردی نیچه - هایدگری دارد. (شایگان، ۱۳۵۶: ۴۸-۴۷) مدرنیته غربی برای شایگان نوعی حرکت نزولی از ارزش‌های کهن معنوی در حیات انسانی تلقی می‌شود. به باور وی سیر اندیشه غربی در راستای ابطال تدریجی جمله معتقداتی است که میراث معنوی تمدن‌های شرقی را شکل می‌دهند. (شایگان، ۱۳۵۶: ۳) وی در توصیف این سیر نزولی به صراحت می‌گوید: «در تحول فکری مغرب‌زمین حرکتی از زبر به زیر، از عقل به غریزه، از غایت‌بینی و معاد به تاریخ‌پرستی، از روحانیت به تعقل، از استغراق مدهوشانه انسانی که محو در مطلق است به سوی خودیابی فزون‌خواه نفس بیش از حد متورمی که در برابر خدا و طبیعت قد علم می‌کند، صورت گرفته است.» (شایگان، ۱۳۵۵: ۲۰)

نقد شایگان به مبانی نیست‌انگاران تمدن غربی به معنای نفی قابلیت‌های این تمدن نیست و او فرهنگ غرب را پرتحرک‌ترین، نوآورترین و عین حال تراژیک‌ترین فرهنگ بشری قلمداد می‌کند. (شایگان، ۱۳۷۴: ۳۷) اما آنچه در نگاه شایگان به غرب اهمیت دارد نسبتی است که بین تمدن غربی و شرقی برقرار می‌کند. این نسبت برای او جوامع شرقی نوعی تقلید و تسلیم منفعلانه فکری و فرهنگی و تمدنی است که ناآگاهانه برقرار شده است و جوامع شرقی را در وضعیتی قرار داده که شایگان از آن به «غرب‌زدگی» نام می‌برد. این وضعیت یعنی جهل نسبت به غرب، یعنی عدم آشنایی با عناصر غالب اندیشه‌ای که نهایتاً مسلط‌ترین و مهاجم‌ترین روش جهان‌بینی موجود در دنیا است. (شایگان، ۱۳۵۶: ۵۱)

وی اساس غرب‌زدگی را نوعی عدم شناخت از ذات حقیقی تمدن مدرن غرب می‌دانست. این عدم شناخت باعث می‌گردد که ظاهر امر را با خود امر اشتباه کنیم و مظاهر تمدن غربی را به کارآمدی منحصر به فرد دستاوردهای تکنیکی‌اش محدود کنیم و از تفکری که در پس این رشد جریان دارد غافل بمانیم و عدم دستیابی به مرکز محرک اندیشه غربی، موجب شیفتگی می‌شود و این شیفتگی نیز فلج فکری ایجاد می‌کند. (شایگان، ۱۳۵۶: ۵۶)

عدم شناخت درست تمدن غربی و مبانی فکری و فرهنگی آن ناشی از وضعیت انفعالی تمدن‌های غیراروپایی است. شیفتگی ظاهری به این تمدن قدرت هرگونه درک و تعریف یک نسبت منطقی با آن را از بین خواهد برد. به‌زعم شایگان آنچه شاید شرایط ما را از اروپاییان شکنده‌تر می‌کند این است که در برابر تحرک تمدن غربی ایستاییم، یعنی از الگوهای غربی تقلید می‌کنیم و تلاش داریم از کاروان تاریخ عقب نمانیم. (شایگان، ۱۳۵۵: ۵۹) برای شایگان این فرایند ناشی از یک غفلت و عدم شناخت است که گریبان‌گیر جوامع غیراروپایی شده است.

به‌زعم وی در دوره‌ای که تمدن مدرن اروپایی در حال شکل‌گیری و رشد است تمدن‌های آسیایی نظیر تمدن ما در وضعیت افول قرار می‌گیرند. (Shayegan, 1992: 15) وی غرب‌زدگی را نوعی وضعیت «موتاسیون» می‌داند که در آن ما نه اندیشه غربی و نه خاطره قومی خود را داریم؛ به‌زعم وی موتاسیون بروز پدیده‌های جدید است که با سلسله علل پیشین ارتباطی مستقیم ندارد و از آنجا که خود نقطه عطف و سرآغاز تسلسل تازه‌ای است، می‌تواند به هر شکلی حتی غیرممکن‌ترینشان جلوه کند. (شایگان، ۱۳۵۶: ۸) این وضعیت در نظر او حاصل برخوردهای پارادوکسیکال دو فرهنگ متفاوت است. انسان غرب‌زده در نگاه شایگان شباهتش به انسان شرقی از این روست که هنوز دارای جهل و ناآگاهی بسیاری از بقایای جهان‌بینی کهنه خود است؛ و تشابهش به انسان توده‌ای غربی و مدرن شده از این جهت است که مثل او مصرف‌گرا و مشتاق بسیاری از ارزش‌های جامعه غربی شده است. بنابراین، نه عین انسان توده‌ای غربی است نه انسان شرقی قبلی که دیگر چیز زیاد از آن باقی نمانده است. (شایگان، ۱۳۵۶: ۱۵۷)

وضعیت تاریخی جوامع غرب‌زده نظیر جامعه ما برای شایگان یک وضعیت خاص است که در آن ما هم اکنون در سرنوشت خود با دنیای غرب شریک هستیم. در این شرایط شرق غربی شده است، یعنی چه خواهد و چه نخواهد. برای درک این معنا باید روشن بین بود و شجاعت رویارویی با آن را داشت. به باور وی خطری که ما را تهدید می‌کند بسیار شدیدتر است. ما نه مانند جوامع صنعتی غربی اندیشه علمی صنعتی را تولید کرده‌ایم و نه دستاوردهای آن را تصور کرده‌ایم. فرصت آن را هم نداشته‌ایم که خود را با شرایط و شیوه جدید زندگی و احساس انطباق دهیم. در نتیجه نه تلاش آن را داشتیم که پادزهر مخصوص خود را ایجاد کنیم و نه آنکه خود را علیه این هجوم مجهز و مصون سازیم. (شایگان، ۱۳۵۵: ۹۴) به باور شایگان ما بیش از جوامع مدرن غربی در معرض خطرات و آسیب‌های مدرنیته قرار داریم. او تلاش دارد تا نشان دهد که بحرانی که ما را تهدید می‌کند دوچندان خطرناک‌تر از جوامع مدرن غربی است. (شایگان، ۱۳۵۶: ۴۶)

دیدگاه‌های شایگان به غرب و پدیده غرب‌زدگی در دوران دوم حیات فکری‌اش به‌شدت دستخوش تغییر و تعدیل می‌شود. او بر این باور است که تمدن مدرن غربی به برکت نهادهای اجتماعی سیاسی خود، میراث کل بشریت شده است. همه جوامع گوناگون غیراروپایی علی‌رغم خاستگاه و هویت فرهنگی مختلف و متنوعی که دارند غربی شده‌اند، زیرا تجسم حقوق بنیادین بشرند که از دستاوردهای اصلی عصر روشنگری محسوب می‌شود. (شایگان، ۱۳۸۰: ۷۳) وی سیطره فراروایت تمدن غربی بر عالم را به‌عنوان یک واقعیت اجتناب‌ناپذیر به رسمیت می‌شناسد و به این نتیجه می‌رسد که همه تمدن‌های کره‌خاکی باید تابع مدرنیته باشند، خود را با آن انطباق دهند و از آن الهام بگیرند، در غیر این صورت از مسیر رشد جهان باز خواهند ماند؛ چراکه ارزش دیگری در دنیای مدرن وجود ندارد که بتوان آن را جایگزین مدرنیته کرد. (شایگان، ۱۳۸۰: ۳۱-۳۰)

۶- بررسی تطبیقی دو دیدگاه درباره غرب‌زدگی

بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌های آل‌احمد و شایگان به مقوله غرب‌زدگی و طرح آن به صورت یک نظریه منسجم نشان می‌دهد که نقاط اشتراک و اختلاف مهمی در این دو چهره فکری به چشم می‌خورد که بدون توجه به آنها نمی‌توان مقایسه درستی از اندیشه‌های ارائه کرد.

۶-۱- اشتراکات دیدگاه درباره غرب‌زدگی

بی‌شک نخستین نقطه مشترک در نظریه غرب‌زدگی این متفکر تأثیرپذیری آنها از دیدگاه‌های احمد فردید بود. فردید، در مقام فیلسوف توانسته بود یک مفهوم تازه به زبان فارسی ارائه نماید که در سیر اندیشه‌ورزی اهمیتی پیدا کند و آن مفهوم «غرب‌زدگی» بود. (آشوری، ۱۳۷۶: ۳۰۶) مفهومی که عیناً در ادبیات فکری آل‌احمد و شایگان به کار برده شده است. آل‌احمد به صراحت در خصوص این تأثیرپذیری می‌گوید که: «من این تعبیر غرب‌زدگی را از افادات شفاهی سرور دیگرم حضرت احمد فردید گرفته‌ام.» (آل‌احمد، ۱۳۷۳: ۱۶) و شایگان هم در محافل «فردیدیه» که در منزل امیرحسین جهاننگلو در سال‌های دهه ۱۳۵۰ برگزار می‌شد و فردید سخنران و چهره شاخص آن بود حضور فعالی داشت؛ ضمن اینکه روایت هایدگری وی از غرب و مدرنیته در کتاب «آسیا در برابر غرب» بسیار به رویکرد هایدگری فردید به مدرنیته به عنوان یک وضعیت نیست‌انگارانه بسیار نزدیک است.

نقطه اشتراک دوم آنها بستری فکری و فرهنگی در دهه‌های چهل و پنجاه شمسی در ایران عصر پهلوی دوم بود. توسعه ناموزون دهه‌های چهل و پنجاه با گسترش نامنی هستی‌شناختی همراه بود و رگه‌های این نامنی را می‌توان در اندیشه‌های روشنفکران و از آن میان، شاعران این دوران شناخت و دریافت. تحولات اجتماعی اقتصادی این دوره در ایران که با موج فزاینده مهاجرت روستاییان به شهرها، افزایش و تراکم فیزیکی جمعیت و ناهمگونی فرهنگی و قومی و توسعه جمعیت غیرمتجانس در شهرهای بزرگ و به‌ویژه در شهر تهران همراه بود، به گسترش شهرگرایی افراطی و گسترش ناموزون زمانی و مکانی زندگی اجتماعی انجامید. نفوذ فرهنگ تجدد، بدون آمادگی مناسب بسترهای ساختاری و فرهنگی، فرآیند نوسازی را از پشتوانه توازن فرهنگی محروم ساخت و علاوه بر آن، پیوندهای اجتماعی، خانوادگی و محلی به شدت تضعیف شدند. (قانع‌ی راد، ۱۳۸۸: ۱۰۰)

سومین نقطه اشتراک مهم در دیدگاه‌های آل‌احمد و شایگان در موضوع «غرب‌زدگی» توجه به مقوله فرهنگی موضوع بود. آل‌احمد با آنکه در توصیف مقوله غرب‌زدگی به شدت متأثر از دیدگاه‌های چپ‌گرایانه و نظریه وابستگی متفکران آمریکای جنوبی است؛ اما توجه وی به مقولات فرهنگی در مقایسه با مسائل اقتصادی یکی شاخصه‌های مهم نقد وی به پدیده غرب‌زدگی است که کار وی را از بسیاری از منتقدین جهان‌سومی توسعه‌نیافتگی در پارادایم وابستگی متفاوت می‌کند. بی‌شک جنبه‌های فرهنگی کار آل‌احمد را چه در غرب‌زدگی و چه در آثار داستانی و غیرداستانی وی پررنگ است، و غرب‌زدگی را می‌توان به نوعی شکل خاصی از نسخه فرهنگی مکتب وابستگی دانست که البته محصول فضای روشنفکری ایران است. (قاضیان، ۱۳۸۶: ۱۳۶) شایگان را هم می‌توان فیلسوف فرهنگ تلقی کرد. وی در تمام دوره حیات فکری خود به موضوع فرهنگ و ابعاد فرهنگی پدیده‌های سنتی و مدرن بیشتر از سایر وجوه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیکی آنها توجه دارد.

آخرین ویژگی مشترک این دو متفکر در نفی ارزش مدرنیته غربی است. آل‌احمد ترویج ایده برتری و پیشرفت غربی و عقب‌ماندگی ایرانی را به صراحت به چالش می‌کشد و با لحنی انتقادی به آن می‌گوید: «یک‌عمر تو کله ما کرده‌اند که فرنگ، بهشت روی زمین است. کتاب، معلم، رادیو، حکومت و روزنامه‌ها، همه می‌گویند، بهشت روی زمین است. کسی هم نمی‌آید بگوید بابا فرنگ هم چندان تخم دو زرده‌ای نیست.» (آل‌احمد، ۱۳۵۷ ب: ۵۹) این امر به شکل دیگری در آرای شایگان متقدم هم مطرح می‌شود. عقب‌ماندگی برای شایگان به معنی عقب بودن نسبت به پیشرفتی خاص نیست و در نگاه وی پیش و پستی در گردش جهان در کار نیست؛ بلکه او معتقد است که ما نسبت به تاریخ عقب‌مانده‌ایم و منظور از تاریخ، تاریخ غرب است. او معتقد است با روایتی متکی به آرمان‌های خوش‌بینانه قرن نوزدهمی و بر اساس معیارهای اقتصادی که مبتنی بر آن آرمان‌هاست ما عقب‌مانده‌ایم، اما در روایت وی که تاریخ

غرب بر محور نیست‌انگاری یا غفلت از وجود شکل گرفته است، عقب‌ماندگی جوامع شرقی به معنای یک مرحله آلودگی کمتر نسبت به این تاریخ نیست‌انگارانه است. (شایگان، ۱۳۵۶: ۴۶)

۶-۲- تفاوت دیدگاه درباره غرب‌زدگی

بررسی نظریات آل احمد و شایگان در خصوص غرب‌زدگی نشان می‌دهد که با وجود اشتراکات متعدد در دیدگاه‌های این متفکر تمایزات بسیار مهمی در نظریات آنها وجود دارد که معنای کاملاً متفاوتی به این مفهوم در ادبیات فکری آنها داده است. نخستین و مهم‌ترین تفاوت در رویکرد آنها به مفهوم غرب و غرب‌زدگی است، آل احمد اساساً غرب‌زدگی را پدیده‌ای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی می‌بیند. برای وی مفهوم غرب و شرق نه معنای سیاسی دارد و نه معنای جغرافیایی، بلکه یک مفهوم اقتصادی است. (آل احمد، ۱۳۷۳: ۲۲) درحالی که شایگان رویکردی فلسفی به موضوع غرب‌زدگی دارد. او طرح مسئله تقدیر تاریخی تمدن‌های آسیایی قهراً یک مسئله فلسفی می‌داند که شیوه پرسش آن را نیز غربی است. به باور وی غربی بدان معنا که چون سیطره اندیشه غرب این پدیده‌ها را شکل داده است، فقط با استفاده از سلاح همان اندیشه که شیوه پرسشگری و روش تحلیلی و انتقادی است، می‌توان بر آن مسلط شد و احیاناً نحوه رسوخش را دریافت. (شایگان، ۱۳۵۶: ۵)

تفاوت مهم دیگری که ریشه در تفاوت اول دارد به ادبیات و نحوه تحلیل موضوع مربوط می‌شود. آل احمد زبانی ژورنالیستی و ادبیاتی همه‌فهم دارد. همین خصلت هم راز فراگیر شدن ایده غرب‌زدگی وی در میان اقشار مختلف جامعه ایران شده است به نحوی که عامه مردم با شنیدن واژه «غرب‌زدگی» به سرعت به یاد وی و کتابش با همین نام می‌افتند. (عبدالکریمی، ۱۳۸۹: ۱۳۹) درحالی که نام شایگان و همچنین کتاب مهم وی در دوره نخست حیات فکری‌اش یعنی «آسیا در برابر غرب» که در آن مفهوم غرب‌زدگی مورد تحلیل قرار گرفته صرفاً در جوامع روشنفکری و دانشگاهی شناخته شده است و فهم نظر وی مستلزم آشنایی با برخی دیدگاه‌های فلسفی و توانایی درک منطقی نسبتاً پیچیده وی است.

سومین تفاوت اساسی در رویکرد آنها به مفهوم غرب‌زدگی ناشی از درک متفاوتشان درباره این مفهوم است. برای آل احمد غرب‌زدگی پیامد یک رابطه نابرابر اقتصادی است که منجر به سلطه فراگیر کشورهای توسعه‌یافته بر جوامع عقب‌مانده می‌شود. وی به صراحت در این خصوص می‌گوید: «غرب‌زدگی یعنی عوارض رابطه خاص اقتصادی (و لاجرم سیاسی) میان این دودسته ممالک شرق و غرب که رابطه دوطرفه یک معامله نیست. یا رابطه دوطرفه یک معاهده. بلکه چیزی است در حدود رابطه ارباب و بنده». (آل احمد، ۱۳۴۵: ۱۱۷) درحالی که شایگان انتقال نیست‌انگاری مدرن به عنوان «غروب خدایان» به جوامع غیراروپایی را مصداق اصلی غرب‌زدگی می‌داند. او برخلاف آل احمد از یک رابطه نابرابر سخن نمی‌گوید؛ بلکه به دنبال تحلیل وضعیتی است که نتیجه به محاق رفتن نگاره‌های سنتی بر اثر هجوم نیست‌انگاری مدرن به عنوان یک مهمان هولناک است که منجر به یک جهش تمدنی یا به تعبیر شایگان «موتاسیون» عجیب و غریب می‌شود. (شایگان، ۱۳۵۶: ۸۹)

علاوه بر تفاوت‌های ذکر شده یک تفاوت مهم دیگر هم در دیدگاه‌های آنها نسبت به پدیده غرب‌زدگی وجود دارد که از اهمیت زیادی برخوردار است و آن نحوه برون‌رفت از این وضعیت است. آل احمد معتقد بود که «غرب‌زدگی یک دایره بسته است که باید از یک جایی باز شد». (آل احمد، ۱۳۴۵: ۱۱۸) راهکار هر دو آنها استفاده از میراث معنوی و مذهبی شرق به عنوان ابزار برای مقابله با سیطره فرهنگی غرب در موضوع «غرب‌زدگی» است. الگوی پیشنهادی آل احمد برای مقابله با غرب‌زدگی نوعی بازگشت به مذهب شیعه با محوریت روحانیت سنتی است. (آل احمد، ۱۳۴۵: ۱۶۳) وی در کتب «خسی در میقات» که سفرنامه حجر وی تلقی می‌شود به صراحت به این موضوع اشاره می‌کند و می‌گوید: «اگر غرب با این استعمار نوع جدیدش، این چنین بر ارباب مسیحیت می‌راند، چرا در این حوالی که ماییم، ارباب اسلام را چنین زنگ‌زده رها کرده‌ایم؟ و از خود می‌پرسیدم که برای موضع گرفتن در مقابل غرب این مراسم حج، خود نوعی سکوی پرش نیست؟...» (آل احمد، ۱۳۸۳: ۱۳۶)

برخلاف آل‌احمد که احیاء هویت و میراث مذهبی را چاره مقابله با غرب‌زدگی می‌بیند شایگان نگاهی متفاوتی به موضوع دارد. به‌زعم وی خاطرۀ قومی و تاریخی ما روبه فراموشی است و در چنین شرایطی بحث درباره اهمیت یا عدم اهمیت سنت‌ها و هویت و غیره، بدون بحث پایه‌ای درخصوص نیروهایی که مورد معارضة هستند، قشری است و تا زمانی که این جدل صورت نگیرد و ما موجودیت خود و تمدنی را که معروض هستیم، نشناسیم و مورد پرسشگری قرار ندهیم، در این باره موفقیتی نخواهیم یافت. (شایگان، ۱۳۵۶: ۴) شایگان معتقد است که: «تمدن‌های جهان سوم تنها از راه ایدئولوژیک شدن می‌توانند عرفی شوند، چرا که عصر علم و تکنیک دوران روشننگری و سیر پرماجرایی دیالکتیک ذهن را طی نکرده‌اند، بنابراین لندیسه انتقادی که گاه در غرب می‌تولند از زیاده‌روی در جزم‌اندیشی جلوگیری کند و در واقع پادزهری است در برابر ایدئولوژیک شدن، در آنها اثر ندارد. چرا که ایدئولوژی به دو نیاز اساسی یعنی نیاز به اعتقاد داشتن و نیاز به توضیح و توجیه این اعتقاد پاسخ می‌گوید.» (شایگان، ۱۳۷۳ الف: ۱۰)

آل‌احمد در کنار برخی روشنفکران دیگر نظیر شریعتی به گفتمان اصالت می‌پردازد. وی نقدهای خود را از قدرت سلطه‌طلبانه غرب بسط داده است. این نقد بر مفهوم غرب‌زدگی متمرکز است که آل‌احمد با آن به روشنفکران سکولار حمله می‌کند. او معتقد است که این روشنفکران قادر به ساختن مؤثر مدرنیته اصیل ایرانی نیستند. او برای این منظور مفهوم «بازگشت» به فرهنگ اسلامی را مطرح کرد که درعین‌حال معتبر است. آل‌احمد معتقد بود که با پرهیز از نیروهای همگن‌کننده و بیگانه‌کننده مدرنیته غربی، باید به ریشه‌های فرهنگ اسلامی بازگشت. البته این گفتمان از نظر سیاسی کمی پیچیده بود. در واقع آل‌احمد می‌خواست مدرنیته را با سنت اسلامی ایرانی تجسم کند. (Mirsepasi, 2000: 96) درحالی‌که شایگان سعی دارد تا به مخاطب خود خاطر نشان سازد که: «هرگونه اعتبار دوباره بخشیدن به سنت اگر با آگاهی متناسب با زمانه، با چشم‌انداز سرشت تاریخی، همراه نباشد نه تنها به میان‌بر زدن در تاریخ نخواهد انجامید. بلکه فرایند ایدئولوژی‌زدگی را تسریع خواهد کرد.» (شایگان، ۱۳۷۳ ب: ۴۳۵) البته شایگان از نوعی احیاء معنویت در چارچوب بازگشت به اقلیم گم‌شده روح سخن می‌گوید و معتقد است که: «تنها رخدادی که می‌تواند بر رشد ناآگاهانه و خودجوش تاریک‌اندیشی دینی مانع ایجاد کند آن است که شرق، اصول بنیادی روشننگری را بپذیرد و غرب، ارج و قرب اقلیم گم‌شده روح را به آن بازگرداند.» (شایگان، ۱۳۸۰: ۳۳)

بررسی مقایسه‌ای دیدگاهی آل‌احمد و شایگان نشان می‌دهد که با وجود نقاط اشتراکی که میان این دو روشنفکر در طرح دیدگاه‌های آنها درباره مفهوم غرب‌زدگی به چشم می‌خورد بی‌شک تمایزات اساسی میان آنها وجود دارد که ریشه در تفاوت رویکرد یک روشنفکر با پیشینه سیاسی رادیکال در سنت چپ نظیر آل‌احمد با یک روشنفکر فیلسوف مآب علاقه‌مند به معنویت شرقی و به‌دوراز فضای سیاست است. برای آل‌احمد غرب‌زدگی نتیجه سلطه سیاسی و استثمار اقتصادی است درحالی‌که شایگان آن را نتیجه سیطره نیست‌انگاری عصر مدرن بر گنجینه‌های معنویت شرقی می‌داند. در نگاه شایگان رابطه سیاسی و اقتصادی غرب و شرق از اهمیت ثانویه برخوردار بوده و نتیجه ماهیت متفاوت غرب مدرن است.

جدول شماره ۱. مقایسه وجوه اشتراک و افتراق رویکرد آل احمد و شایگان به مفهوم غرب زدگی

دیدگاه داریوش شایگان	دیدگاه جلال آل احمد	نقاط اشتراک و افتراق
تحت تاثیر احمد فردید	تحت تاثیر احمد فردید	نقاط اشتراک رویکرد غرب زدگی
بستر فکری و فرهنگی و توسعه نامتوازن دهه ۵۰	بستر فکری و فرهنگی و توسعه نامتوازن دهه ۵۰	
تمرکز بر بعد فرهنگی مفهوم غرب زدگی	تمرکز بر بعد فرهنگی مفهوم غرب زدگی	
رویکردی فلسفی به مفهوم غرب زدگی	رویکردی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی به مفهوم غرب زدگی	نقاط افتراق رویکرد غرب زدگی
ادبیات و تحلیل هستی شناختی از مفهوم غرب زدگی	ادبیات و تحلیل ژورنالیستی از مفهوم غرب زدگی	
غربزدگی ریشه در هجوم نیست انگاری مدرن و به محاق رفتن انگاره های سنتی	غربزدگی ریشه در رابطه نابرابر اقتصادی میان بلوک غرب و شرق	
برون رفت از غرب زدگی در سیر دیالکتیک ذهن و رشد اندیشه انتقادی در مقابل جزم اندیشی	برون رفت از غرب زدگی در بازگشت به مذهب شیعه با محوریت روحانیت سنتی	
مدرنیته بومی در احیاء معنویت در چهارچوب بازگشت به اقلیم گم شده روح	مدرنیته ایرانی در بازگشت به فرهنگ اسلامی	

۷- جمع بندی و نتیجه گیری

نظریه غرب زدگی از مهم ترین دستاوردهای نظری روشنفکران ایرانی در مواجهه با مدرنیته و دستاوردهای آن است. این نظریه بیش پنج دهه فضای فکری و فرهنگی جامعه ایرانی را تحت تأثیر قرار داده و این مفهوم به یکی از کلیدواژه‌های نقد دستاوردهای عینی و ذهنی مدرنیته در ایران معاصر تبدیل شده است. البته نکته قابل تأمل درخصوص این مفهوم تنوع و تفاوت رویکردهایی است که روشنفکران ایرانی به آن دارند. در این پژوهش تلاش شده تا دو نمونه متفاوت از رویکرد به مفهوم غرب زدگی در ادبیات فکری دو روشنفکر شاخص ایرانی مورد بررسی و مقایسه‌ای قرار گیرد.

شایگان و آل احمد دو نمونه مهم از روشنفکران ایرانی هستند که مفهوم غرب زدگی و مواجهه فرهنگ ایرانی را با تمدن مدرن غربی مورد بررسی قرار داده‌اند. بررسی انجام شده در این پژوهش نشان می‌دهد که با آنکه هر دو آنها این مفهوم را از فردید وام گرفته‌اند؛ اما با خلاقیت‌های نظری که درخصوص آن صرف کرده‌اند رویکردی کاملاً متفاوت از فردید به این مفهوم داشتند و حتی وجود فضای فکری و فرهنگی و بستر اجتماعی مشترک آنها هم در عصر پهلوی دوم نظیر نوسازی شتاب زده و مصرف گرایی سطحی و بحران‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مشترک آن دوره و همچنین سیطره رویکرد فرهنگی بر نظریات آنها مانع از شکل گیری تمایزات جدی در رویکرد آنها به مفهوم غرب زدگی نبوده است.

بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌های شایگان و آل احمد به مفهوم غرب زدگی نشان می‌دهد که تمایز اساسی در دیدگاه این روشنفکران در نحوه به کارگیری این مفهوم است. آل احمد این مفهوم را در معنای سیاسی آن و در واکنش به سلطه سیاسی و اقتصادی قدرت‌های

استعمارگر به کار می‌گیرد، درحالی‌که برای شایگان این مفهوم بیانگر چیرگی هستی‌شناختی مدرنیته غربی بر جوامع شرقی و تخریب معنویت به‌عنوان عنصر محوری فرهنگ این جوامع است.

تمایز کاربرد آنها ریشه در تفاوت رویکردشان دارد آل‌احمد اساساً روشنفکری سیاسی با پیشینه فکری مارکسیستی است که عنصر سیاست و اقتصاد و موضوع استعمار و امپریالیسم برای وی به‌عنوان شاخصه اصلی تمایز جوامع غربی و شرقی از اهمیت زیادی برخوردار است. درحالی‌که شایگان متفکری است که در بستر ادبیات فلسفی رشد کرده و اساساً رویکردش به مقولات مختلف بخصوص رابطه شرق و غرب هم فلسفی بوده و به‌طور طبیعی ماهیت هستی‌شناختی تمدن و فرهنگ برایش اولویت تلقی می‌شود. در نگاه وی ماهیت سیاست و اقتصاد تابعی از مبانی هستی‌شناختی جوامع تلقی می‌شود. این تمایز در ادبیات فکری و همچنین دایره مخاطب آنها هم قابل مشاهده است آل‌احمد به اقتضای ماهیت عمومی سیاست ادبیاتی ژورنالیستی و سطحی و عامه‌فهم و پرمخاطب دارد درحالی‌که زبان شایگان فلسفی و عمیق و دارای ارجاعات پیچیده فلسفی و فرهنگی بوده که برای مخاطبین خاص مناسب است. تفاوت رویکرد آنها حتی در نحوه ارائه راهکارهایشان برای رهایی از پدیده غرب‌زدگی هم قابل مشاهده است. آل‌احمد با توجه به ماهیت ایدئولوژیک سیاست در عصر خود احیاء مذهب را به‌عنوان سلاحی مناسب برای مبارزه با غرب‌زدگی تجویز می‌کند درحالی‌که عمق و پیچیدگی نگاه فلسفی شایگان مانع از ارائه راهکارهای ایدئولوژیک برای رهایی از غرب‌زدگی می‌شود. او اساساً نسخه‌هایی ایدئولوژیکی که به بازتولید سنت منجر می‌شود را هم شکل دیگری از غرب‌زدگی می‌داند.

منابع

- آشوری، داریوش (۱۳۴۷). اشاراتی به غرب‌زدگی و اشتباهات آن. مجله فردوسی، شماره ۸۵۷، ۱۰ اردیبهشت ۱۳۴۷.
- آشوری، داریوش (۱۳۷۶). ما و مدرنیته. تهران: صراط.
- آل‌احمد، جلال (۱۳۴۵). کارنامه سه‌ساله. تهران: رواق.
- آل‌احمد، جلال (۱۳۵۵). سه مقاله دیگر. تهران: رواق.
- آل‌احمد، جلال (۱۳۵۷ الف). ارزیابی شتاب‌زده. تهران: رواق.
- آل‌احمد، جلال (۱۳۵۷ ب). نفرین زمین. تهران: رواق.
- آل‌احمد، جلال (۱۳۷۲). در خدمت و خیانت روشنفکران. تهران: فردوس.
- آل‌احمد، جلال (۱۳۷۳). غرب‌زدگی. تهران: فردوس.
- آل‌احمد، جلال (۱۳۷۶). مدیر مدرسه. تهران: معیار علم.
- آل‌احمد، جلال (۱۳۸۳). خسی در میقات. تهران: فردوس.
- براهنی، رضا (۱۳۹۳). قصه‌نویسی. تهران: نشر نگاه.
- برمن، مارشال (۱۳۷۹). تجربه مدرنیته. ترجمه مراد فرهادپور، تهران: طرح نو.
- بروجدی، مهرزاد (۱۳۷۷). روشنفکران ایرانی و غرب. تهران: فرزانه روز.
- دهباشی، علی (۱۳۷۸). یادنامه جلال آل‌احمد، تهران: نشر شهاب.
- شادمان، فخرالدین (۱۳۲۶). تسخیر تمدن فرنگی. تهران: چاپخانه ایران.
- شایگان، داریوش (۱۳۵۵). بت‌های ذهنی و خاطره‌های ازلی. تهران: امیرکبیر.
- شایگان، داریوش (۱۳۵۶). آسیا در برابر غرب. تهران: امیرکبیر.
- شایگان، داریوش (۱۳۷۳ الف). ایدئولوژی شدن سنت. ترجمه مهرداد مهربان. کیان، ۴ (۱۹)، صص ۱۹-۱۰.
- شایگان، داریوش (۱۳۷۳ ب). هانری کربن: آفاق تفکر معنوی اسلام ایرانی. ترجمه باقر پرهام. تهران: فرزانه روز.

- شایگان، داریوش (۱۳۷۴). زیر آسمان‌های جهان: گفتگوی داریوش شایگان با رامین جهاننگلو. ترجمه نازی عظیمیا، تهران: فرزانه روز.
- شایگان، داریوش (۱۳۸۰). افسون‌زدگی جدید: هویت چهل‌تکه و تفکر سیار. ترجمه فاطمه ولیانی، تهران: فرزانه روز.
- شایگان، داریوش (۱۳۹۷). قصه یک گسست. مجله بخارا، ۱(۱۲۴)، خرداد و تیر.
- گلدستون، جک. (۱۳۸۵). مطالعات نظری، تطبیقی و تاریخی در باب انقلاب‌ها. ترجمه محمد تقی دل افروز، چاپ اول، تهران: نشر کویر.
- صادقی شهپر، علی. (۱۳۸۷). روش‌شناسی عرفان تطبیقی. نیمسال نامه تخصصی پژوهشنامه ادیان، ۲(۴)، دوره پاییز و زمستان.
- فانون، فرانسیس (۱۳۶۱). مغضوبین زمین، به کوشش باقری. تهران: مولی.
- فردید، سیداحمد (۱۳۹۵). غرب و غرب‌زدگی. تهران: فرنو.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳). انسان‌شناسی شهری. تهران: نشر نی.
- قاضیان، حسین (۱۳۸۶). جلال آل‌احمد و گذار از سنت به تجدد. تهران: کویر.
- قانع‌راد، محمدمبین (۱۳۸۸). «نامنی هستی‌شناختی زندگی شهری در آثار روشنفکران ادبی». مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۳(۲)، ۶۲-۸۵.
- قیصری، علی (۱۳۸۳). روشنفکران ایران در قرن بیستم، تهران: هرمس.
- عبدالکریمی، بیژن (۱۳۸۹). جلال آل‌احمد، غرب‌زدگی و ضرورت بازگشت به سنت. غرب‌شناسی بنیادی، ۱(۲)، پاییز و زمستان.
- معارف، عباس (۱۳۸۰). نگاهی دوباره به مبادی حکمت انسی. تهران: رایزن.
- میرسپاسی، علی (۱۳۸۴). تأملی درباره مدرنیته ایرانی. تهران: طرح نو.
- میرسپاسی، علی (۱۳۸۶). روشنفکران ایران: روایت‌های یاس و امید. ترجمه عباس مخبر، تهران: توسعه.
- نژادایران، محمد. حسام قاضی، روزان (۱۴۰۱). غرب‌زدگی جلال آل‌احمد نقدی بر مدرنیسم سطحی و مدرنیزاسیون وابسته عصر پهلوی. فصلنامه نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱(۲۵)، تابستان ۱۴۰۱.
- نوذری، حسینعلی (۱۳۸۷). فلسفه تاریخ روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری. چاپ اول، تهران: نشر طرح نو.
- نیچه، فریدریش (۱۳۵۲). دجال. ترجمه عبدالعلی دستغیب. تهران: آگاه.
- نیچه، فریدریش (۱۳۷۶). اراده معطوف به قدرت، ترجمه محمدباقر هوشیار. تهران: فرزانه روز.
- هاشمی، محمد منصور (۱۳۸۴). هویت اندیشان و میراث فکری احمد فردید. تهران: نشر کویر.

References

- Abdul Karimi, B.(2010). J. Al-Ahmad, Westernization and the need to return to tradition. *Basic Western Science*, 1(2), fall and winter (*inPersian*).
- Abdul Karimi, Bijan (2010). Jalal Al-Ahmad, Westernization and the need to return to tradition. *Basic Western Science*, 1(2), fall and winter.
- Al-Ahmad, J. (1966). *Three-year report card*. Tehran: Rowaq (*inPersian*).
- Al-Ahmad, J. (1976). *Three more articles*. Tehran: Rowaq (*inPersian*).
- Al-Ahmad, J. (1978 A). *Accelerated assessment*. Tehran: Rowaq (*inPersian*).
- Al-Ahmad, J. (1978 AD). *curse of the earth* Tehran: Rowaq (*inPersian*).
- Al-Ahmad, J. (1993). *In the service and betrayal of intellectuals*. Tehran: Ferdous (*inPersian*).
- Al-Ahmad, J. (1994). *Westernization*. Tehran: Ferdous (*inPersian*).
- Al-Ahmad, J. (1997). *headmaster*. Tehran: Criterion of Science (*inPersian*).
- Al-Ahmad, J. (2004). *Khasi in Miqat*. Tehran: Ferdous (*inPersian*).
- Al-Ahmad, Jalal (1966). *Three-year record*. Tehran: Rowaq.
- Al-Ahmad, Jalal (1976). *Three more articles*. Tehran: Rowaq.
- Al-Ahmad, Jalal (1978a). *Accelerated assessment*. Tehran: Rowaq.
- Al-Ahmad, Jalal (1978b). *curse of the earth* Tehran: Rowaq.
- Al-Ahmad, Jalal (1993). *In the service and betrayal of intellectuals*. Tehran: Ferdous.
- Al-Ahmad, Jalal (1994). *Westernization* Tehran: Ferdous
- Al-Ahmad, Jalal (1997). *school principal* Tehran: Criterion of Science.
- Al-Ahmad, Jalal (2004). *Khasi in Miqat*. Tehran: Ferdous
- Ashouri, D. (1997). *Us and modernity*. Tehran: Sarat (*inPersian*).
- Ashouri, D.(1968). *References to Westernization and its mistakes*. *Ferdowsi magazine*, number 857. (*inPersian*)
- Ashuri, Dariush (1968). *References to westernization and its mistakes*. *Ferdowsi magazine*, number 857, May 10, 1347.
- Ashuri, Dariush (1997). *Us and modernity*. Tehran: Sarat.
- Babich, B. (1994). *Nietzsche's philosophy of Science: Reflecting Science on the ground.of art and Life*. Albany: State University of New York Press.
- Berman, M. (2000). *The experience of modernity*. Translated by Murad Farhadpour, Tehran: New Design (*inPersian*).
- Berman, Marshall (2000). *The experience of modernity*. Translated by Murad Farhadpour, Tehran: New Design.
- Boroujerdi, M. (1998). *Iranian and Western intellectuals*. Tehran: Farzan Rooz (*inPersian*).
- Boroujerdi, Mehrzad (1998). *Iranian and Western intellectuals*. Tehran: Farzan Rooz.
- Brahni, R. (2014). *story writing* Tehran: Negha publishing house (*inPersian*).

- Brahni, Reza (2014). *story writing* Tehran: Negha publishing house.
- Campbell, T. (2011). *Improper Life: Technology and Biopolitics from Heidegger to Agamben*. London: Univ Of Minnesota Press.
- Dehbashi, A. (1999). *Memoir of Jalal Al-Ahmad*. Tehran: Shahab Publishing House (*inPersian*).
- Dehbashi, Ali (1999). *Memoir of Jalal Al-Ahmad*, Tehran: Shahab Publishing House.
- Fakuhi, N.(2013). *Urban anthropology*. Tehran: Ney Publishing (*inPersian*).
- Fakuhi, Nasser (2004). *Urban anthropology*. Tehran: Ney Publishing.
- Fanon, F. (1982). *The angry people of the earth, due to Bagheri's efforts*. Tehran: Molly (*inPersian*).
- Fanon, Frantis (1982). *The angry people of the earth, due to Bagheri's effort*. Tehran: Molly.
- Fardid, S. A. (2015). *West and Westernization*. Tehran: Ferno (*inPersian*).
- Fardid, Seyed Ahmad (2016). *West and Westernization*. Tehran: Ferno.
- Ghazian, H. (2016). *J. Al-Ahmad and the transition from tradition to modernity*. Tehran: Kavir (*inPersian*).
- Ghazian, Hossein (2007). *Jalal Al-Ahmad and the transition from tradition to modernity*. Tehran: Kavir.
- Goldstone, J. (2006). *Theoretical, comparative and historical studies about revolutions*. Translated by Mohammad Taghi Del Afrooz, first edition. Tehran: Nash Kavi (*inPersian*).
- Goldstone, Jack. (2006). *Theoretical, comparative and historical studies about revolutions*. Translated by Mohammad Taghi Del Afrooz, first edition, Tehran: Nash Kavir.
- Hashemi, M. M. (2005). *Identity of thinkers and intellectual heritage of Ahmed Fardid*. Tehran: Nash Kavir (*inPersian*).
- Hashemi, Mohammad Mansour (2005). *Identity of thinkers and intellectual legacy of Ahmed Fardid*. Tehran: Nash Kavir.
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Translated by John Macquarrie & Edward Robinson. London: SCM Press.
- Kayseri, A. (2004). *Iranian intellectuals in the 20th century*. Tehran: Hermes (*inPersian*).
- Kayseri, Ali (2004). *Iranian intellectuals in the 20th century*, Tehran: Hermes.
- Maarif, Abbas (2001). *Another look at the principles of Ansi's wisdom*. Tehran: Raizen.
- Ma'arif, Abbas (2010). *Another look at the principles of Ansi's wisdom*. Tehran: Raizen.
- Matin-Asgari, A. (2017). *Both Eastern and Western: An Intellectual History of Iranian Modernity*. Cambridge University Press.
- Mirsepasi, A. (2000). *intellectual discourse and the politics of modernization*. Cambridge University.
- Mirsepasi, A. (2017). *Transnationalism in Iranian Political Thought: The Life and Times of Ahmad Fardid*. Cambridge University Press.
- Mirspasi, A. (2005). *A reflection on Iranian modernity*. Tehran: New design (*inPersian*).
- Mirspasi, A. (2007). *Iranian intellectuals: narratives of despair and hope*. Translated by Abbas Mokhbar, Tehran: Tehsehan (*inPersian*).

- Mirspasi, Ali (2005). *A reflection on Iranian modernity*. Tehran: New design.
- Mirspasi, Ali (2007). *Iran's intellectuals: narratives of despair and hope*. Translated by Abbas Mokhbar, Tehran: Tehsehan.
- Nejadiraan, M., & Hossam Ghazi, R.(2022). The Westernization of J. Al-Ahmad, a critique on the superficial modernism and related modernization of the Pahlavi era. *Quarterly journal of social theories of Muslim thinkers*, 1(25), summer 1401 (inPersian).
- Nejadiraan, Mohammad. Hossam Ghazi, Rozhan (2022). The Westernization of Jalal Al-Ahmad, a critique on the superficial modernism and related modernization of the Pahlavi era. *Quarterly Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 1(25), Summer 2022.
- Nietzsche, F. (1973). *Antichrist Translated by Abdul Ali Dastghib*. Tehran: Aghaz (inPersian).
- Nietzsche, F. (1997). *Will directed to power, translated by Mohammad Bagher Hoshiar*. Tehran: Farzan Rooz (inPersian).
- Nietzsche, Friedrich (1973). *Antichrist Translated by Abdul Ali Dastghib*. Tehran: Aghaz.
- Nietzsche, Friedrich (1997). *Will directed to power, translated by Mohammad Bagher Hoshiar*. Tehran: Farzan Rooz.
- Nowzari, H.A. (2007). *Philosophy of history, methodology and historiography*. First edition, Tehran: New design publication (inPersian).
- Nowzari, Hossein Ali (2008). *Philosophy of history, methodology and historiography*. First edition, Tehran: New design publication.
- Qanei Rad, M. (2009). "The ontological insecurity of urban life in the works of literary intellectuals". *Iranian Journal of Social Studies*, 3(2), 62-85 (inPersian).
- Qanei Rad, Mohammadamine (2009). "The ontological insecurity of urban life in the works of literary intellectuals". *Iranian Journal of Social Studies*, 3(2), 62-85.
- Rajaei, F. (2010). *Islamism and Modernism: The Changing Discourse in Iran*. University of Texas Press.
- Sadeghi Shahpar, A. (2008). Methodology of comparative mysticism. *The semi-annual specialized journal of Adyan Research*, 2(4), autumn and winter period (inPersian).
- Sadeghi Shahpar, Ali. (2008). Methodology of comparative mysticism. *The semi-annual specialized journal of Adyan Research*, 2(4), autumn and winter period.
- Shadman, F. (1947). *Conquest of Farangi civilization*. Tehran: Iran Printing House.
- Shadman, Fakhreddin (1947). *Conquering Farangi civilization*. Tehran: Iran Printing House.
- Shayegan, D. (1992). *Cultural Schizophrenia; Islamic Societies Confronting the West*. London: Syracuse University Press.
- Shaygan, D. (1976). *Mental idols and eternal memories*. Tehran: Amirkabir (inPersian).
- Shaygan, D. (1977). *Asia against the West*. Tehran: Amirkabir (inPersian).
- Shaygan, D. (1994 B). *Henry Carbone: Horizons of Iranian Islamic Spiritual Thought*. Translated by Bagher Parham. Tehran: Farzan Rooz (inPersian).
- Shaygan, D. (1995). *Under the skies of the world: Dariush Shaygan's conversation with Ramin Jahanbaglou*. Translated by Nazi Azima, Tehran: Farzan Rooz (inPersian).

Shaygan, D. (2001). *New Enchantment: The Forty-Part Identity and Mobile Thinking*. Translated by Fateme Waliani, Tehran: Farzan Rooz (*inPersian*).

Shaygan, D. (2017). The story of a breakup. Bukhara Magazine, 1(124), Khordad and Tir (*inPersian*).

Shaygan, D.(1994 A). Ideology of Sunnah. Translated by Mehrdad Mehraban. *Kian*, 4(19), pp. 10-19 (*inPersian*).

Shaygan, Dariush (1976). Mental idols and eternal memories. Tehran: Amirkabir.

Shaygan, Dariush (1977). Asia against the West. Tehran: Amirkabir.

Shaygan, Dariush (1994b). Henry Carbone: Horizons of Iranian Islamic Spiritual Thought. Translated by Bagher Parham. Tehran: Farzan Rooz.

Shaygan, Dariush (1995). Under the skies of the world: Dariush Shaygan's conversation with Ramin Jahanbaglou. Translated by Nazi Azima, Tehran: Farzan Rooz.

Shaygan, Dariush (2001). *New Enchantment: The Forty-Part Identity and Mobile Thinking*. Translated by Fateme Waliani, Tehran: Farzan Rooz.

Shaygan, Dariush (2018). The story of a breakup. Bukhara Magazine, 1(124), Khordad and Tir.

Shaygan, Dariush Shaygan, Dariush (1994a). Ideology of Sunnah. Translated by Mehrdad Mehraban. *Kian*, 4(19), pp. 10-19.